

Dick Schaap,
journalist-schrijver

Caroline Bunjes-Rosenthal, legerfotograaf bij de republikeinse brigades

Caroline Bunjes-Rosenthal is een van de laatste Nederlandse oud-Spanjestrijders. Bijna 90 jaar oud belijdt zij haar afkeer van dictaturen nog even fel als op de dag waarop zij in 1936 besloot in Spanje deel te nemen aan het verzet tegen de door Hitler en Mussolini ondersteunde opstand van generaal Franco tegen de republiek. Zij zag de Spaanse Burgeroorlog als het begin van een wereldoorlog. Ze had als antifascist geen andere keuze. *“Alle regeringen wisten dat Hitler bezig was met het opvoeren van de bewapening van Duitsland. Niemand deed iets. Moesten we dan lijdzaam afwachten tot hij Europa zou overvallen?”* Caroline had een voorgevoel van wat er ging gebeuren. Haar moeder was Joods.

Caroline was in Berlijn op school geweest. Haar vader had er een bedrijf. Samen met de Duits-Joodse vluchteling Franz Lövenstein vertrok ze naar Madrid. *“Franz moest Nederland verlaten omdat hij antifascistische vergaderingen bezocht. De Nederlandse overheid was niet happig op de komst van Duits-Joodse vluchtelingen”,* zegt ze. *“Met wat geld in ons paspoort, kregen we aan de Spaanse grens een visum. Het was een feodaal land waar de mensen niks hadden. De boeren bewerkten stukjes grond, die eigendom waren van een markies die ze nooit zagen. De kerk kwam het beetje geld dat ze hadden ophalen. Het Volksfront van linkse partijen boekte bij de verkiezingen in februari '36 een overwinning. De mensen waren blij en vierden feest. Ze dachten het beter te krijgen. Wij dachten dat ook”,* vertelt ze.

Verdediging van Madrid

Minister-president Largo Caballero, leider van de PSOE, de Spaanse socialistische partij, vond de overwinning van het Volksfront het moment om de burgerlijke republiek te vervangen door een socialistische republiek. Een rechtse coup leidde in juli 1936 tot het uitbreken van de burgeroorlog. In augustus 1936 tekenden 27

▲ Caroline Bunjes-Rosenthal (foto Karin Stroo)

◆ Vrijwillige verpleegsters uit Antwerpen en Brussel in opleiding bij Trudel van Reemst in Onteniente bij Valencia, links Noor van Bergen (ISSG, Amsterdam)

Fransen vrijwilligers wachten aan de Spaanse grens (Amsab-ISG)

landen een verdrag van non-interventie. Spanje werd iedere steun onthouden. Duitsland en Italië behoorden tot de ondertekenaars, maar laptten het verdrag aan hun laars. Ze gebruikten Spanje als oefenterrein voor hun piloten en soldaten. Alleen Winston Churchill liet een waarschuwend geluid horen. Mexico was het enige land dat de wettige republiek onbaatzuchtig te hulp schoot, maar had weinig te bieden. De Sovjet-Unie eiste politieke invloed in ruil voor wapens. Maar duizenden vrijwilligers gaven gehoor aan een oproep van de Spaanse Komintern (Kommunistische Internationale) om als leden van Internationale Brigades de republiek te verdedigen. Jonge Nederlandse vrouwelijke vrijwilligers als Trudel van Reemst en Noor van Bergen werden als verpleegsters in hospitalen tewerkgesteld. Franz Lövenstein trad toe tot het Duitse bataljon-Thälmann van de 11e Internationale Brigade. Van dat bataljon was de Nederlandse compagnie Zeven Provinciën onder commando van kapitein Piet Laros, bijgenaamd 'Hollander Piet', een onderdeel. Caroline werd als legerfotograaf toegevoegd aan de Spaanse 5e Republikeinse Brigade. In september 1936 waren ze alle drie betrokken bij de verdediging van Madrid tegen de Marokkaanse troepen van Franco. Het ging er hard aan toe. De brigadisten telden veel doden en gewonden. *“Net als nu rekenden de fanatieke moslims onder die troepen na hun dood op een ontvangst door 72 maagden in het paradijs. Die knapen konden schieten als de pest”*, vertelt Caroline. Ze raakte gewond aan haar hand. Er kwam een foto van haar in een krant bij een verhaal over de hulp van de

Verpleegsters in een militair hospitaal tijdens de Spaanse Burgeroorlog (Amsab-ISG)

Hollandse vrouwen. Tien dagen lang, drie dagen zonder eten, sloegen de verdedigers de aanvallen af. De artillerie van Franco belette de ravitaillering. Ze waren ook betrokken bij de felle strijd aan het Jaramafront. Keer op keer trachtte Franco daar de weg van Valencia naar Madrid in handen te krijgen.

Het ergste vond Caroline de zware bombardementen van het Duitse Condor Legion en de Italiaanse bommenwerpers: *“Daarbij zijn heel veel mensen omgekomen. De bevolking was weerloos. Die piloten hadden het boven Madrid vooral gemunt op ingangen van de als schuilkamer gebruikte metro.”* Caroline verzond haar foto's van de strijd naar haar zuster op het bureau van de Internationale Brigades in Parijs. Zij zorgde voor de verspreiding. *“De internationale pers had zich in hotel Plaza verzameld. Daar leerde ik schrijvers als Hemingway en André Gide kennen. Maar de houding van die schrijvers was niet zo heldhaftig in Spanje als wel wordt beschreven hoor. Hemingway zat vaak achter een glas whisky. Ja, La Pasionaria, Dolores Ibárruri, heb ik ook ontmoet. Dochter van een mijnwerker uit Asturië. Ze was een bijzondere vrouw. Ze bezocht de brigades aan het Jaramafront. ‘Salud compañeros, Internacionales, Españoles!’ riep ze dan en sprak ze moed in. Zij bezielde de brigadisten met uitspraken als: ‘Het is beter staande te sterven dan op de knieën te leven’. Aan het eind, toen alles verloren was, wilde ze dat ik meeding naar Moskou. Maar wat moest ik daar doen? Ik was intussen getrouwd met een Spaanse officier en had een zoon van hem gebaard. Ik wilde met mijn zontje terug naar mijn moeder in Scheveningen.”*

Linkse broedertwist

Caroline noemt de Spaanse Burgeroorlog ontzaglijk wreed. De Marokkanen vermoordden al hun gevangenen en fusilleerden na verovering van een plaats de politieke leiders. Er werd aan beide zijden gemoord. Toen ze zag hoe een priester werd afge-ranseld, schreeuwde ze dat ze die man niet moesten slaan: *“Jullie moeten met hem praten om hem voor onze zaak te winnen.”* Ze had bovendien aan haar man geschreven dat de communisten het er goed van namen, terwijl de mannen aan het front niet eens schoenen hadden. Dat werd haar niet in dank afgenomen. Ze scholden haar uit voor fascist en gooiden haar in de gevangenis. Met Franz Lövenstein mocht zij zich ten slotte op het bureau van de communistische partij in Madrid verantwoorden. *“Franz kon vertellen dat ik als lid van de Jonge Communisten in Holland al een antifascist was”,* vertelt ze, *“ze wilden mijn partijboekje teruggeven. Ik zei: ‘Nee, dank je wel.’ Ik had er genoeg van. Ik blijf altijd links, maar wil nooit meer lid van een partij zijn. Het maakt je afhankelijk. Linkse partijen hebben helaas de neiging elkaar te bestrijden.”*

Het brengt haar vanzelf op de broederstrijd die in Spanje tussen de linkse partijen ontstond na een staatsgreep van de trotskisten van de POUM en de anarchisten van de CNT in Barcelona in het autonome Catalonië in mei 1937. Hij werd bloedig neergeslagen door de communisten van de PCE en socialisten van de PSOE. Het werd het begin van het einde van de republiek. *“We voerden toen twee oorlogen. Eén aan het front en één onderling. Dat was afschuwelijk. Het gebeurde op het moment waarop we aan de winnende hand waren”,* zegt Caroline.

Na de nederlaag van de republiek vond zij onderdak bij een linkse boer in Extradadura in Zuid-Spanje. Haar man wilde samen met zijn mannen sterven. *“Ze hebben ze gewoon tegen de muur gezet en neergeknald”,* zegt zij, *“hij heeft zijn zoon nooit gezien.”* Caroline werd aangegeven bij de nieuwe machthebbers door iemand, omdat ze weigerde met hem naar bed te gaan. Hij had haar herkend als persfotografe aan het front. Wat volgde was een twee jaar durende lijdensweg van gevangenis naar gevangenis. De Hollandse consul in Barcelona kon daarna niets voor haar doen. Nederland was bezet door Duitsland. Een loodzware tocht met haar kind over de Pyreneeën eindigde in terugzending door de Fransen naar Spanje en nieuwe gevangenschap. Godbetert de Duitse consul in Barcelona hielp haar ten slotte aan papieren en geld voor de terugreis naar Nederland. *“Hij vroeg waar ik woonde. In de gevangenis zei ik. ‘Machen Sie Sie Nichts daraus, daar zitten tegenwoordig de beste mensen’, zei hij. Later kwam ik erachter dat die consul een gehandicapt kind had. Die kinderen werden afgemaakt in nazi-Duitsland.”*

Joodse kinderen redden

In Nederland in 1941 rolde ze haast als vanzelf in het verzet. Dat gold ook voor de in december 1938 na de opheffing van de Internationale Brigades in Nederland teruggekeerde en staatloos verklaarde Spanjestrijders. *“We hadden contacten, maar ik heb me niet aangesloten bij een verzetsgroep”,* zegt Caroline. Ze zorgde voor onderduikadressen voor Joodse kinderen en door de nazi's gezochte mensen. Ze bezwoer

haar moeder geen gehoor te geven aan de oproep van de Joodse Raad om zich te melden: *“Ze heeft daardoor de oorlog overleefd. Anderen wilden niet geloven dat ze door zich te melden voor transport hun dood tegemoet gingen.”*

In 1944 liep het mis. Ze werd verhoord door de Gestapo in de Amsterdamse Euterpestraat. Ze woonde toen in Amsterdam-Zuid: *“Ze wisten alles van me. ‘Wat denkt u van het regiem in Spanje?’, vroeg een Duitse officier. Ik ben tegen alle mensen die andere mensen tegen de muur zetten, zei ik. Ik had toch niets meer te verliezen. Toen zei hij: ‘U hebt uw moeder ook slecht uitgezocht. ‘Dat had u tegen mijn vader moeten zeggen, die was christen’, antwoordde ik. ‘Voor u zijn er maar twee mogelijkheden: concentratiekamp of gevangenis’, zei hij daarna en liet me gaan. Toeval speelde een grote rol in mijn leven. Misschien had hij respect voor me, omdat ik er niet omheen draaide en de waarheid sprak. In 1944 ging het natuurlijk ook al heel slecht met Duitsland. Ik ben toen ondergedoken. Ik had overal genoeg van, maar een boer bood mij in Friesland een boerderij aan als ik koeien kon melken. Het was in de periode van de Sinterklaasrazzia’s in de Vesting Holland. Op die boerderij was plaats voor jongemannen die daaraan waren ontkomen. Zo begon alles weer opnieuw. Al gauw werd die boerderij ook gebruikt voor het opvangen van wapendroppings.”*

Van Carolines familie zijn 36 mensen niet teruggekomen uit de kampen. Met Edouard Rosenthal, directeur van de Bijenkorf, haar tweede man, bouwde ze na de bevrijding een nieuw bestaan op met een confectiebedrijf in Luxemburg. Door dat huwelijk kreeg ze ook haar Nederlanderschap terug: *“We hebben daar zeven jaar gewoond en veel geld verdiend. Helaas overleed mijn man toen aan de gevolgen van zijn tweejarig verblijf in het beruchte concentratiekamp Bergen-Belsen.”* Caroline bleef achter met drie kinderen. Hun dochtertje, haar Spaanse zoon en Rosenthals zoon uit een eerder huwelijk. *“Ik moest werken voor de kost, maar wilde ook een goede moeder zijn voor mijn kinderen. Ik heb toen het confectiebedrijf verkocht en aan de Italiaanse Riviera ter hoogte van Rapallo hotel Mimosa geopend. Dat is 36 jaar goed gegaan”,* vertelt ze. *“Mijn Spaanse zoon ging naar de hotelschool en zou de leiding overnemen, maar hij kreeg kanker en is gestorven. Ik liep toen al tegen de zeventig en besloot het hotel te laten verbouwen tot kleine woningen. Helaas viel ik in handen van de maffia. Gelukkig waren de onderduikers die ik in de oorlog had geholpen nog in leven. Daardoor kon ik bewijzen dat ik illegaal werk had verricht en kreeg ik recht op een pensioen van de Stichting 1940-1945.”*

Dit jaar is Caroline voor het eerst teruggegaan naar Spanje. Ze logeerde in een heel klein dorpje op Majorca. *“De Spanjaarden hebben het geluk gehad dat de Koning de democratie heeft teruggebracht”,* constateert ze, *“dat heeft Franco nooit kunnen voorzien.”* Het viel haar op dat vooral de jongeren precies willen weten wat er tijdens de burgeroorlog is gebeurd.

“Er is op Majorca een voetbalveld waarvan de oude mensen weten dat er vermoorde republikeinen onder liggen. Jongeren eisen opgraving om de stoffelijke resten fatsoenlijk te kunnen begraven. Dat kan lukken nu de Spaanse regering eind oktober eindelijk het Francoregim in de ban heeft gedaan.”